

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KÖZOKTATÁSÜGYI INTÉZKEDÉSEINEK TANULSÁGAI

PELLE JÓZSEF

1. A KÖZOKTATÁSÜGY HELYZETE A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ELŐTT

A magyarországi iskolarendszer elmaradottsága szembetűnő volt még más országokéhoz viszonyítva is. Ez olyan tényezőkben jutott kifejezésre, mint a tananyagok korszerűtlensége, valamint abban, hogy az oktatásügy terén ebben az időben is döntő befolyásuk volt az egyházaknak, ezek határozták meg az iskolák világnézeti nevelésének a tartalmát és irányát. Az iskolák jelentős része, korabeli adatok szerint 75 százaléka, közvetlenül az egyházak kezén volt. A vallásoktatás általánosan kötelező volt minden iskolában. A vallás, mint ismeretes, a jelenségek törvényszerűségének az ismeretetését az istenre való hivatkozással helyettesítette. Jellemző, hogy még a szentek életrajzaiban előforduló képtelenségeket is mint megtörtént dolgokat magyarázták. Teljes joggal írta a *Husadik Század* c. folyóirat, hogy az uralkodó osztályok azon igyekeznek, hogy „dogmatikus vallásitanítás és hízegő bizantizmus történelemtanítás által még elég jókor neveljék bele a munkásifjúságba a szellemi alázatosságot.”¹

Az elmaradottság és az oktatásügy elhanyagoltsága még szembetűnőbben fejeződik ki abban a tényben, hogy a népiskolai tanulók 65 százaléka ún. osztatlan iskolákba járt. Ez önmagában is megszabta azt, hogy csak az ismeretek legminimálisabb mennyiségét és legalacsonyabb minőségét adhassa ez az iskola, hiszen ebben együtt voltak a tanulók osztályokra való tekintet nélkül, és egy-egy tanító gyakran 100—120 gyerekkel is foglalkozott. Az ilyen iskolák oktatásának a színvonala a tanítók maximális igyekezete ellenére is a középkor oktatási szintjének felelhetett meg. Ehhez járult az a tényező, hogy az „oktatásügy területén gyanúsak voltak még a haladottabb nyugati polgári demokratikus kultúra közvetítői is. Gyanús volt nekik minden komoly tudományos gondolat, a realista irodalom. A konok, tudatlan, maradi elemeknek ez a reakciós kultúrpolitikája valósággal forradalmasította az értékes intelligenciát.”² Nagy vonalakban ezek jellemezték az oktatásügyet, a hivatalos oktatáspolitikát az 1910—20-as években.

Ugyanakkor ez a korszak sok országban az iskolareformok korszaka. A legtöbb országban igyekeztek az iskolák korszerűsítésére. Ennek a hatására az 1900-as évektől kezdődően az oktatásügy kérdései egyre jelentősebb helyet foglalnak el a munkásmozgalom harcaiban is. A nemzetközi munkásmozgalomban kibontakozott művelődésügyi politikai vita nálunk sem maradt hatás nélkül. Kúnfi Zsigmond *Régi és új iskola* címen a *Husadik Század*ban részletesen ismerteti a Németországi Szociáldemokrata Párt vitáját az adott kérdésben. 1904-ben a brémai pártkongresszuson H. Schultze és K. Zetkin referátumai foglalkoztak a munkáspártnak és a szocializmusnak az iskolaügyhöz való viszonyával. A referátumokban kimondták, hogy „a népiskola felszabadítása mai méltatlan helyzetéből, amikor az uralkodó osztályok és az

¹ Husadik Század 1906. 14. köt. 312. l.

² Fogarasi Béla: A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. = Társadalmi Szemle. 1949. 3—4. sz. 210. l.

egyház cselédjének szerepét tölti be, csakis a munkásosztály műve lehet". A szocialisták álláspontja a közoktatásügy kérdésben elvi: „Nem a vallásnak és az erkölcsnek abszolút fogalma szabja meg a nevelés célját. Ez is alá van rendelve a társadalmi fejlődés folyamatában irányadó tényezőknek.”³

Az iskola nem választható el a társadalmi osztályoktól, a politikától, sőt lényegében ezek határozzák meg eszmei tartalmát, orientációját, nevelési elveit, végsősoron az egész oktatáspolitikát. A szocializmus azonban, „amely az osztálykülönbségek eltörlésére törekszik, ki akarja küszöbölni az osztálynevelést ... A szocializmus a gyermekben nem a jövő bérabszolgáit és jog nélküli proletárjait látja, hanem tiszteli benne a szabad munkások társadalmi közösségének leendő tagjait, kiben úgy a saját, mint a társadalom érdekében minden szellemi és testi tehetséget a lehető legmagasabb tökéletességre kell felemelni.”⁴ Az oktatásnak ez az új és korszerű célja a legteljesebb mértékben kifejezi egy sokkal fejlettebb társadalom fejlettebb és humánusabb célkitűzéseit a kulturális élet e jelentős területén. A referátumokban világosan kifejtik azt is, hogy mi lesz az alapja a nevelésnek a szocializmusban, ezt írják: „a szocialista jövőben a nevelésnek alapja, de egyúttal legértékesebb elevenítő és társadalmi köztudatra nevelő eleme a munka lesz”.⁵ A marxizmus kimondja, hogy a társadalmi fejlődés alapja a termelő, alkotó munka, ebből logikusan következik, hogy az oktatásnak és a nevelésnek is ezt kell az alapjává és céljává tenni.

A referátumokban jelentős helyet foglal el a családi és iskolai nevelés viszonyának a kérdése is. Ezt is elvi síkon fogalmazzák meg: „A történelmi fejlődésnek nem az az iránya, hogy a házi nevelést megszüntesse, hanem hogy mélyebbé tegye. A házi nevelés feladata, hogy a köznevelés, s a tanítás művét kiegészítse... Mindaddig azonban, amíg az osztályállamokban a népiskola az osztályuralom eszközéül használtatik ki, addig a házi nevelés nem állhat összhangban az iskolai neveléssel.”⁶ Az eddigiekből is látható, hogy a nemzetközi munkásmozgalomnak már az 1900-as évek elején átfogó marxista iskolapolitikai koncepciója volt. A szocialista nevelésügy ettől az időtől kezdve a pedagógiai törekvések jelentős, állandóan mélyülő és fejlődő irányzata lett, és nagy hatást gyakorolt nálunk Magyarországon is. Erre az időre általánosan elterjedt felfogás, hogy a szocialista forradalomnak fontos alkotórésze a kulturális forradalom, ami magában foglalja az analfabétizmus felszámolását (nálunk ez korabeli adatok szerint is a lakosság 41,2 százaléka), a dolgozók tudományos ismeretekkel való gazdagítását, a kulturális örökség kritikai átvételét, és a magasabb szocialista kultúra megeremtését, az ember szellemi arculatának a megváltoztatását, a szocialista ideológia megerősítését a dolgozók tudatában.

A Tanácsköztársaság oktatásügyi intézkedéseinek előzményei kapcsán meg kell emlékezni arról is, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom mozgósító és lelkesítő hatással volt az ifjúságra, közöttük a tanuló ifjúságra is. Az egyik, magát szocialistának nevező diákmozgalom szervezete a következőket írta orosz testvéreinek küldött táviratában: „Mi, magunk szocialista diákok csak fogcsikorgatva nézzük miként ölik ki tervszerűen a szabadgondolkodás utolsó csírait, miként terjesztik egyetemeinken, mint egész közéletünkben a klerikalizmus és a sovinizmus gyilkos mérget. Vajha a ti példátok, testvérek, tartósan megkeményítené szívünket és karunkat, hogy hozzátok hasonlóan diadallal megostromoljuk sötétedő börtönünk kapuit.”⁷

A Tanácsköztársaság előtti időkben jelentős haladó mozgalom bontakozott ki

³ Kúnyi Zsigmond: Régi és új iskola. = Huszadik Század. 1906. 14. köt. 312. l.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo. 314. l.

⁷ A Magyar Tanácsköztársaság. 1919. Bp. 1949. Szikra. 28. l.

a pedagógus társadalomban is. Az 1900-as évektől kezdve erjedési folyamat zajlott le a pedagógusok között. Ebben jelentős szerepet játszott az *Új Korszak* c. független tanügyi folyóirat, ami 1906-ban indult meg. A köréje csoportosult pedagógusokból alakult meg a Magyarországi Tanítók Szabad Egyesülete, aminek a programjában többek között olyan követelések szerepelnek, mint utat törni minden felekezeti és politikai tendenciáktól mentes tudománynak, kiterjeszteni a kultúrát Magyarország egész népére, egész a legalsó rétegekig. A szervezet azért dolgozott, hogy Magyarország egész népe felszabaduljon a szellemi kiskorúságból és rabságból, mert enélkül népünk nem juthat emberhez méltó élethez. Az egyesület elősegíti a hazai közoktatás fejlesztését, küzd annak államosításáért és ingyenességéért. A pedagógusok, amint látjuk, szervezeten igyekeztek harcot indítani a haladóbb közoktatásügyi politikáért.

Az oktatás korszerűsítéséért indított küzdelem sorában meg kell emlékezni az 1907-ben Pécsen megrendezett szabadoktatási kongresszusról is. Ezen a kongresszuson nyíltan összezsaptak a reakció és a baloldali nézetek a szabadoktatás eszmei tartalmának és céljának a megfogalmazásában. A legkülönbözőbb tárgyak oktatásának a kérdéseit érintették a vitában. Különösen heves volt a vita a történelemtanítás szellemének a kérdései körül. Nyisztor György, az egyik baloldali felszólaló, a vitában a következőket mondta: a történelem tanításának materialista alapokon kell nyugodnia és ennek megfelelően nem a személyiség szerepét kell túlhangsúlyozni, hanem azt, hogy „mit és kik termeltek minden időben, mert ... azok a társadalom megteremtői, akik termelték azokat a javakat, amelyek nélkül nincs élet, amelyek a társadalom gyökerei.”⁸

A kongresszus munkájában olyan kimagasló baloldali személyiségek vettek részt, mint Szabó Ervin, Jászi Oszkár és mások. Ezek a felszólalók a kongresszuson a marxista nézeteket fejtették ki, ezért méltán sorolhatjuk a Tanácsköztársaság oktatásügyének történelmi előzményei közé. Az elmondottakból látható, hogy a Tanácsköztársaságot a diákok és a pedagógusok nagy többsége mélyen óhajtotta; tőle remélték céljaik megvalósítását a közoktatásügy területén is. Nem jött tehát teljesen váratlanul a Tanácsköztársaság, és nem volt előkészületlen a közgondolkodás sem. Éppen ezekben rejlik annak a magyarázata, hogy a Tanácsköztársaság rövid fennállásának idején olyan jelentős eredmények születtek a közoktatásügy terén.

2. A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG LEGFONTOSABB INTÉZKEDÉSEI A KÖZOKTATÁS TERÉN

Azzal kell kezdeni, hogy még ma sincs teljesen arányban a Tanácsköztársaság közoktatásügyi intézkedéseinek nagy történelmi jelentőségével a közismeret és a köztudat tájékozottsága. Igaz, hogy ezen a téren jelentős változás történt az utóbbi időben. 1959-ben a Tanácsköztársaság 40-éves jubileuma alkalmából már egy sor értékes tanulmány és könyv jelent meg erről a kérdéstről is.

Az egész Tanácsköztársaságról és ezen belül a közoktatás terén végzett munkájáról nem lehet másként mint a csodálat és a lelkesedés hangján beszélni. A dokumentumok bizonyító erejének a mellőzésével szinte hihetetlennek tűnhetne, hogy ilyen rövid idő alatt, ennyi sok és jelentős dolgot végeztek és kezdeményeztek. Ami még ennél is meglepőbb, hogy a Tanácsköztársaság közoktatásügyi intézkedései minden tekintetben a kor színvonalán álltak, és formailag is tökéletesen fogalmazódtak meg. Annál meglepőbb ez, mert tudjuk, hogy a közoktatásügy terén vezető szere-

⁸ A szabad tanítás Pécsen 1907-ben tartott magyar országos kongresszusának naplója. Bp. 1908. 173. l.

pet játsszók nagy többsége egészen fiatal volt, akikben azonban úgy látszik az ifjú lelkesedés világnézeti érettséggel és kiváló szervezőképességgel párosult, ami megnyilvánult abban is, hogy a megoldandó feladatok elvégzésére jó érzékkel tudták kiválasztani a megfelelő felkészültségű, tapasztalt szakembereket. Azt is hozzá kell ehhez tenni, hogy a sikeres munkának megvoltak a kedvező belső objektív és szubjektív feltételei is. Ezek közül a legfontosabb, hogy a forradalmi változás szükségességének és irányának a tudata már hosszú ideje általános volt a pedagógusok körében is, így a Tanácsköztársaság tömeges követelést teljesített, ami nagymértékben megkönnyítette a munkát és biztosította a sikert is. Az intézkedések eredményessége mindenkor függ azok szükségességének a felismerésétől. De a Tanácsköztársaság idején arra is tudatosan törekedtek, hogy az intézkedéseket a lehető legszélesebb körökben tudatosítsák. Ezt a célt szolgálták a rölapok, az újság és a propaganda egyéb eszközeinek a felhasználásával is. Az akkor kiadott rölapok igen mozgósító jellegűek voltak. Az egyik pl. a következőket írja: „Az új rend művelt, tanult és egészséges nemzedéket akar. A tudást mindenkinek közös kincsévé teszi. A tanult embert nem zsarolhatják ki.”⁹ A művelődés ügyét a proletár állam „halaszthatatlanabban fontosabbnak tekinti, mint tekintette azt a korábbi osztályállam.”¹⁰ Az ilyen jelszavak önmagukért és világosan beszéltek.

Az elmaradott közoktatásügy gyökeres megreformálásának és korszerűsítésének, a szocialista közoktatás alapjai megteremtésének legfontosabb feltétele az iskolák államosítása és ezzel együtt az egyház és az iskola elválasztása voltak. A Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának programja a következőket mondja: „Minden oktatás állami feladat. Az iskolának, amely eddig a burzsoázia osztályuralmának a támasza volt, a szocializmus megvalósítására lelkileg kell alkalmassá tenni az új nemzedéket. A vallásos történelmi elemekből összetett régi világfelfogás helyett a tudomány igazságain és a munka ismeretén kell nyugodnia az új nevelésnek. A vallástan tanításának nincs helye az egységes munkaiskolában.

A testi és szellemi munka között mesterségesen megnövesztett különbséget éppen úgy ki kell küszöbölni az új iskoláztatásnak, mint a város és falu ismeretvilága között tátongó szakadékot. Minden dolgozónak a tudomány és munka alapismereteinek ugyanarra a mértékére van szüksége és joga. Ezért az iskoláztatás kötelező idejét fokozatosan ki kell terjeszteni a 18. évig. A gyermekek az iskolában ne csak közös nevelésben és oktatásban, hanem közös ellátásban (ruha, élelem, könyv stb.) részesüljenek.”¹¹ A fentiek programszerűen megszabták a teendőket az oktatásügy és a népoktatás terén. Kiderül, hogy világosan látták a szocializmus és az iskolaügy összefüggéseit, a szocializmus és a kultúra szükségszerű viszonyát. A *Vörös Újság*ban ezt így fogalmazták meg: „A kommunizmus nemcsak gazdasági, hanem kulturális kérdés is...”¹²

A Tanácsköztársaság kikiáltása után hihetetlenül rövid idő alatt elkészült az ideiglenes alkotmány, amelynek 10. paragrafusa a következőket mondja ki: „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságait és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének a lehetőségét. Ezért a munkások és földmivesek számára ingyenes és a műveltség magas fokát nyújtó tanítást biztosít.”¹³ Az alkotmányban kimondott elveknek megfelelően intézkedett a Közoktatás-

⁹ Butaság és betegség ez a két átok volt a régi rend szövetségese. = Magyar Tanácsköztársaság 1919. Bp. 1949. 149. l.

¹⁰ Uo. 158. l.

¹¹ Népszava. 1919. június 19-én.

¹² Vörös Újság. 1919. március 23-án.

¹³ A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya. = A Magyar Tanácsköztársaság 1919. Bp. 1949. 81. l.

ügyi Népbiztosság. Megindult a munka az oktatásügy átszervezésére. „Az iskolákban nagyszabású reformokat vezetett be a proletárforradalom. Az összes iskolákban megszüntették a vallás tanítását és a felszabaduló órákat részben a mai társadalmi viszonyok ismertetésére, részben közismereti tárgyak tanítására fordítják ... az iskola ezentúl valóban az életre fog nevelni.”¹⁴ Ismeretes, hogy a vallás tanításának szükségességét a vallás fanatikusai azzal próbálták és ma is nem ritkán próbálják indokolni, hogy egyedül ez nevel erkölcsre. A valóság az, hogy a vallás erkölcs tulajdonképpen mindenkor az uralkodó osztályok érdekeinek a megfogalmazása, és ezen érdekeknek általános emberi érdekekké való feltüntetése volt. Azzal, hogy az uralkodó osztályok érdekeit kifejező erkölcsi tanításokat istentől eredő parancsokként fogalmazza meg, a vallás erkölcs árt, mert megtéveszti az egyszerű embereket és e parancsokon keresztül is igyekszik engedelmes szolgákká nevelni őket. A vallás és a vallás erkölcs valójában mindenkor tehetetlen volt az emberiség döntő többségének érdekeivel szemben, de nem is akart soha mást, mint a kizsákmányolók osztályuralmát védeni. Tehát nagyon is helyes és szükséges intézkedés volt az erkölcs tanításának leválasztása a vallásról, az erkölcs tanítását a Tanácsköztársaság kiegészítette a törvények ismeretével és az alkotmánytan oktatásával, vagyis az erkölcsi nevelés gerincévé az állampolgárok nevelését tette. A vallásoktatást pedig meghagyták minden szülő magánügyének, amihez a társadalmi nevelőintézményeknek semmi közük.

A Tanácsköztársaság XXIV. számú rendelete kimondja, hogy a nevelési és oktatási intézményeket köztulajdonba kell venni mivel: „a Tanácsköztársaság a munkásság művelésének emelésére minden eddiginél nagyobb szabású oktató és nevelő munkát szándékozik végezni.”¹⁵

A Tanácsköztársaság erejéhez és lehetőségeihez képest gondoskodni kívánt a nevelőkről is. A LXXXIX. számú rendeletben intézkedik a tanítók külön munkájának a díjazásáról is. Az intézkedést a többi között a következőképpen indokolják: „A Forradalmi Kormányzótanács a népfelvilágosításnak az új társadalom kiépítésénél alapvető jelentőséget tulajdonít, ezért 250 korona különdíjat ad havonta.”¹⁶

Nagy figyelmet szenteltek a gyermekek testi és lelki védelmének is. A Forradalmi Kormányzótanács LXXI. számú rendelete erről a következőket írja: „A Tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét legfontosabb feladatának tartja. A bajokat megelőző gyermekvédelem leghivatottabb helye az iskola. Ezért a Kormányzótanács az iskolában gyermekvédő gyámi állásokat létesít.”¹⁷ Létrehozták az Országos Iskolai Gyermekvédelmi Központot Budapest székhellyel, ennek élén a Köznevelésiügyi Népbiztosság által kinevezett vezető állt.

Ezekben lehet röviden vázolni a Tanácsköztársaság köznevelésiügyi általános intézkedéseit. Ezekből egy következetesen szocialista iskolapolitika elvi vonala rajzolódik ki. Az egységes szocialista köznevelésiügy megteremtésének kísérletével állunk itt szembe, az intézkedések minden sorából az emberről való gondoskodás nemes szándéka tűnik ki, minden ízében humánus oktatásiügy megteremtésével próbálkoztak meg. Az új iskolarendszer az uralkodó osztályok műveltségi kiváltságainak a megszüntetését, az iskolarendszer kettősségének a fölszámolását, a nép széles tömegeinek a szabad fejlődését, kulturális felemelkedését igyekezett megvalósítani. Nehéz is volt az ellenforradalom dolga, amikor a Tanácsköztársaság oktatásiügyi intézkedéseit igyekezett beféketíteni, de ebben nem riadtak vissza a tudatos hamisításoktól sem, mást azonban nem is tehettek, mert az intézkedések valóban önmagukért beszéltek.

¹⁴ Uo. 157. l.

¹⁵ A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Bp. 1959. Közgazdasági és Jogi K. 263. l.

¹⁶ Uo. 343. l.

¹⁷ Uo. 166. l.

3. A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGNAK AZ EGYES ISKOLATÍPUSOKRA VONATKOZÓ REFORMINTÉZKEDÉSEI

a) *A népiskola reformja. A nyolcosztályos népiskola létrehozása*

A Tanácsköztársaság előtt a népoktatás szerkezete eléggé áttekinthetetlen. Az áttekinthetetlenséget az okozza, hogy az iskolák jelentős részben felekezetiiek voltak és felekezetenként változott a tantervük, szellemük. Azt kell mondani, hogy gyakorlatilag a népoktatás 4-éves iskolatípust vett alapul, ezt követte a 8 osztályos középiskola, a gimnázium, majd a különböző felsőfokú oktatási intézmények. A kötelező iskola 6—11-éves korig kívánta nevelni és oktatni a gyermeket. Ennek célját az 1905-ös év tantervéhez kiadott utasítás így fogalmazta meg: „A népiskolára mint a nemzet millióinak egyedüli és a nemzet minden tagjának [?] első iskolájára az a feladat hárul, hogy növendékeit valláserkölcsi alapon nevelje, az élet gyakorlati munkájára előkészítse és nemzeti műveltséget adjon neki. Lássá el tehát őket a legszükségesebb ismeretekkel, fejlessze értelmüket, irányítsa akaratukat, szoktassa őket munkásságra és nemesítse erkölcsüket és ízlésüket.”¹⁸ Ez a felfogás volt érvényben a Tanácsköztársaság előtt is, a helyzetet rendkívül szépítő megfogalmazás a nemzet minden tagjának a műveltségéről beszél, amikor a lakosság közel 42 százaléka volt analfabéta, és a nem analfabéták jelentős százaléka éppen csak a nevé tudta leírni. A valláserkölcsi alapon nyugvó oktatás pedig azt jelentette, hogy a kötelező hitoktatáson kívül a többi tárgyat is a vallás tudománytalan szelleme hatotta át, hogy a magyarországi iskolarendszer a XX. század elején a középkor színvonalán állott és ennek megfelelően a nemzet tagjait egyáltalán nem látta el a legszükségesebb ismeretekkel, hanem az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló ismeretekkel, ami az engedelmességre, a vakhitre és a szolgálékúságra történő nevelést jelentette.

A Tanácsköztársaság intézkedéseinek értelmében viszont az iskolarendszer a 6—14-éves korig kötelező nyolcosztályos, egységes népiskola lett. Erről a Köznevelési Népbiztosság hivatalos lapja a következőket írja: „Hatéves kortól tizennégy éves korig tehát nyolc évig tart majd az az idő, amely alatt kivétel nélkül minden gyermek teljesen egységes ismereteket kap, amely alatt elsajátítja azt az anyagot, amit minden egyes embernek tudnia kell”.¹⁹

Az új iskola valóban biztosítani akarta mindenki számára annak az egyetemes műveltségi anyagnak az elsajátítását, amelyre a társadalom és a termelés akkori fejlettségi fokán a felnövekvő nemzedéknek szüksége volt. Széles méretekben megindult a népoktatás demokratizálódása. „A nyolcosztályos népiskola megteremtése egymagában új érat jelentett a népoktatás történetében.”²⁰ Ezt az iskolát modern pedagógiai elvek alapján működő intézménynek tervezték. Olyan iskolát akartak, amely fejleszt a gyermek gondolkodását, alkalmazkodik élettani és pszichológiai adottságaihoz, aktivitásra nevel, és amelyben az oktatás az aktív cselekvéssel párosul. Az új iskolát munkaiskolának nevezték, mert az elméleti képzés mellett gyakorlati oktatást is adott volna, amin keresztül a munka megbecsülésére nevelték volna a tanulókat. Magától értetődik, hogy ennek megvalósítása nem lehetséges az osztatlan iskolákban. Ezeket azonnal meg is szüntették, és az így keletkezett pedagógushiány pótlására 1200 új pedagógust neveztek ki. Korabeli statisztika szerint az iskolák 65 százalékában

¹⁸ A Magyar Szentkorona országai népoktatásügyének fejlődése. A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1913. 21. l.

¹⁹ A régi és új iskola. A Köznevelési Népbiztosság kiadása. Bp. 1919. 7. l.

²⁰ Fogarasi Béla: A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. = Társadalmi Szemle. 1949. 3—4. sz.

volt osztatlan oktatás. A népbiztosság viszont kimondta, hogy olyan új osztályokat kell kialakítani, amelyekben a létszám nem haladja meg a 40 főt. Ennek a rendelkezésnek a végrehajtása természetesen sok gondot és nehézséget is okozott (tanteremhiány, pedagógushiány stb.), de a népbiztosság ezek leküzdésére jelentős teret biztosított a helyi kezdeményezéseknek is. Így minden valószínűség szerint sikerült volna úrrá lenni a nehéz helyzeten.

Az új iskolarendszer megteremtése egy sor olyan feladatot is rótt a népbiztosságra, amiket csakis a pedagógusok széles körének a bevonásával lehetett megoldani. Haladéktalanul szükségessé vált a nyolcosztályos népiskola tanterveinek a kidolgozása. E terv szerint az oktatás célja: „A jövő tanítása általános és közvetlen okulást fog nyújtani olyan kérdésekben, amelyek a szellemi és erkölcsi fejlődést valóban szolgálják, és oly módon, hogy minden tanuló öntevékenysége és tapasztalatszerző munkája révén sajátíthassa el az ismereteket.”²¹

Olyan általános célkitűzéseket szabtak meg, amelyek sok vonatkozásban, ha módosult formában de ma is helytállóak. A szocialista társadalom tagjairól pl. azt írták, ezeknek olyannak kell lennie, hogy „megtalálják az összefüggést az emberi értelem fejlődése, a tudomány haladása és a technikai viszonyok által megjavult életviszonyok s az ezeken alapuló új társadalmi és termelési rend között.” Ebből a felfogásból táplálkozott a munkaiskolák eszméje is. Arra igyekeztek választ kapni, hogy a különböző tárgyakat hogyan kell a munkaoktatás szolgálatába állítani. Természetesen korántsem valami szűk, pragmatista értelmezésből kiindulva, hanem a harmonikusan fejlett embereszmény megvalósításának az érdekében. A cél az volt, hogy fől számolják azt a mély szakadékot, amelyet az osztálytársadalmak szültek és mélyítették el a fizikai és szellemi munka között. Világosan látták, hogy pl. az irodalmi oktatás nem nyújthat technikai ismereteket, de nem is ez a feladata, viszont az irodalmi nevelés nagyszerűen szolgálhatja a gyerek erkölcsi felfogásának a fejlődését, fejlesztheti a munka megbecsülésének a tudatát és érzését, ugyanígy a történelemtanítás sem adhat közvetlen technikai ismereteket, de azzal, hogy bemutatja a társadalom termelőerőinek a történelem fejlődésében játszott szerepét, felvilágosít arról, hogy az életviszonyok javításának egyedüli alapja a munka, hogy az anyagi jólét forrása és a kulturális fejlődés biztosításának is a leglényegesebb előfeltétele, ezen keresztül nagyban szolgálhatja a munkára nevelés követelményét is. Helyesen mondta tehát az iskolai reformtervezet: „Az iskolai munkaoktatás kell, hogy képezze a jövőben az iskolai nevelés-oktatás gerincét, amelyhez az összes ismeretek hozzásimulnak, s vele együtt alkotnak harmonikus egységet.”²² Az ún. humán tárgyak oktatását is az életre történő nevelésre igyekeztek főlhasználni. A humán tárgyak oktatásának a legfőbb feladata a tanulók érzelmi, világnézeti nevelése. Ennek megfelelően a tankönyvekben csak olyan olvasmányokat vettek be: „amelyek a szociális szellem, a szocialista világnézet kialakítását mozdítják elő, amelyek az új társadalmi rend kiépítését szolgálják.”²³ Fontos szerepet tulajdonítottak a stilisztikai, poétikai és irodalomtörténeti ismeretek oktatásának, de ezek oktatásának sem az öncélú verbális tudás nyújtása, hanem az irodalmi nevelés elmélyítése, gazdagítása volt a célja. A célt így fogalmazták meg: „a tanulók minél nagyobb irodalmi tájékozottságot szerezzenek, tehát a sok és jó olvasásra kell a legnagyobb súlyt helyezni. Az olvasmányok részletes tárgyalását előzze meg a mű egyfolytában történő olvasása, melynek célja a mű közvetlen és eleven hatásának a kiváltása.”²⁴ A skolasztikus oktatás helyett a művek mondani-

²¹ Jelentés a Köznevelési Népbiztosság munkájáról. Bp. 1919. 5—6. 1.

²² Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete. 218. 1.

²³ Uo. 10. 1.

²⁴ Hivatalos Közlöny. 1919. 22. sz.

valójának a megértésére helyezték a hangsúlyt. Lényeges változtatásokat vezettek be az irodalmi oktatás anyagában is. A magyar irodalom forradalmi hagyományainak a megértésével és megismertetésével együtt a világirodalmi tájékozottságot is szorgalmazták. Látták, hogy az irodalmi oktatásnak fontos szerepe van az erkölcsi és esztétikai nevelésben is. Célját tehát így határozták meg „mindenkor az esztétikai élvezet kiváltása, a költészet szépségeinek a feltárása.” Intettek attól, hogy erőltetett erkölcsi következtetéseket vonjanak le, az irodalmi műveket nem szabad tanmeséknek tekinteni, mert a költői alkotás helyes tanítása esetén mintegy kisugározza magából az erkölcsi tanulságokat, és ez hasznosabb, mint az esetlegesen erőszakoltan belemagyarázott tanulságok.

Jelentős változtatásokat eszközöltek a történelemtanításában is. A népiskolai tanterv szerint „a történelemtanítás mindjárt az elején kezdődik. Ezen a fokon természetesen rendszeres történelemtanításról még szó sem lehet, de az ún. környezetismeret keretén belül vagy a beszélgetések idején számtalan kultúrhistóriai jelenséggel ismertethetjük meg a gyereket.”²⁵ A történelemtanítást igyekeztek megtisztítani a nacionalista szemlélettől, ennek érdekében azonnal hatékony intézkedéseket is foganatosítottak. A tantárgy tanításának a célját a következőképpen fogalmazták meg „az ifjúságot minden eddigi társadalom gazdasági, osztálytagozódásáról s elnyomott tömegeit forradalmi megmozdulásairól tájékoztassa, s ezzel a proletariátus felnövekvő nemzedékét előkészítse a társadalom átforgatására arra a hatalmas munkájára, amely most van folyamatban.”²⁶ Ennek megfelelően szükségessé vált a történelemtanítók átképzése is. A *Néptanítók Lapjában* mellékletként rendszeresen közölték a világhistória és a magyar történelem új szempontok szerinti értékeléseit. A történelem újszerű tanításában szakítottak az egyének kultuszával, az ideológiai hatások túlbecsülésével, vagyis az idealista, tudománytalan történelemszemlélettel. A történelmi materializmus szellemében a történelmi eredményeket, eseményeket szociológiai és közgazdasági szempontok megvilágításával mutatták be. Az előadások „nem egyes történelmi személyiségek dicsőítését szolgálták, hanem az egyes korok életviszonyaival, szokásaival ismertetik meg a gyermeket.” Megszüntették a magyar történelem nacionalista szellemű előadását, azt a hamis szemléletet, amely szerint Magyarország volt a kultúrvilág centruma. A tulajdonképpeni történelemtanítás az V—VI. osztályokban történt, mégpedig az őstörténelemmel kezdve és az imperialista világháborúval és a proletár forradalommal fejezve be. A célkitűzés itt is helyes.

Külön tárgyként be akarták vezetni a társadalmi ismeretek oktatását is. Ennek tematikáját a család, a társadalom, a termelés, az elosztás, a gazdasági és politikai jellemzései alkották volna. Ezekről a fontos kérdésekről kívántak volna korszerű tájékoztatást nyújtani. El akarták juttatni a tanulókat a szocialista társadalom lényegének a megértéséhez. A tantárgy igen nehéz és sokrétű feladatot lett volna hivatott betölteni. Újszerűsége következtében is sok nehézséggel kellett volna megküzdenie. Ezeket a nehézségeket azonban jól látták maguk a javaslattevők is. De ezekre a társadalmi ismeretekre a mai embernek valóban szüksége is van, segítségükkel megvehették volna az alapját annak, hogy az iskolából kikerült gyermek tájékozódni tudjon a társadalom életében, érdeklődjön a társadalmi élet jelenségei iránt, felismerje a társadalmi jelenségek közötti összefüggéseket. Olyan ismeretek lettek volna ezek, amelyek az életet hozzák közelebb a gyermekekhez.

Az iskolai oktatásnak a termelő munkával való összekapcsolása leginkább a természettudományi tárgyak terveiben és előadásáiban lehetséges. Itt az egyes tár-

²⁵ Szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900—1920. Bp. 1958. Kossuth. 213. l.

²⁶ Hivatalos Közlöny. 1919. 21. sz.

gyak oktatásának a célját úgy lehet megfogalmazni, hogy azok közvetlenül szolgálják a termelőmunkára való fölkészítést. Ennek megfelelően a fizika oktatásának a célját így fogalmazták meg: „hogy a gyermek megértse a természetben előforduló fizikai tünetényeken alapuló eszközöket, gépeket és berendezéseket. Felismerje és alkalmazni tudja a jelenségekben megnyilvánuló törvényszerűségeket.”²⁷

Meg kell jegyezni, hogy a nyolc osztályos népiskolában a munkára nevelés első sorban csak erkölcsi, világnézeti értelemben lehetséges, mintegy előkészítve a tanulókat arra, hogy az iskola utáni munkát örömmel fogadják, de ebben a korban még korai a tényleges munka megvalósításának a követelménye. A munkára nevelésnek azt kell eredményeznie, hogy mód nyíljon az elméleti ismeretek tényleges, gyakorlati ellenőrzésére. Ezzel együtt olyan készségeket is ad, amelyek később válnak hasznosakká. A munkaoktatás a reformtervekben nem külön tantárgy, hanem „minden tárgy oktatásánál alkalmazott módszer volt.” A célt így fogalmazták meg: „Költözék be az iskolákba az alkotás vágya, az élet valósága, izgalma, derűje.” A munkaoktatás olyan nevelési elv, amely segítséget nyújt ahhoz, hogy gondolkodni és dolgozni tudó, alkotó embereket képezzenek, akiknek vérévé válik a munka „szeretete és megbecsülése.”²⁸ Nyilvánvaló, hogy a munkaiskola a jövő iskolája, de ma még nagyon is gyermekcipőben jár. Ma már az is világos azonban, hogy a fejlett munka iskolát csakis fokozatosan lehet megvalósítani. Arra is szükség van, hogy menetközben és a gyakorlatban állandóan és rendszeresen tanulmányozzák a megfelelő módszereket és elveket, mert csakis így szűrhetők le a megfelelő tapasztalatok. Az ún. munkaoktatás központi problémája abból ered, hogy ennek mindenképpen emelnie kellene az oktatás színvonalát, amit azonban a valóságban hihetetlenül nehéz elérni.

Minden tárgy oktatását igyekeztek a kor színvonalára emelni. A földrajzoktatás célját abban jelölték meg, hogy: „Megadni a gyermeknek a világban való helyes tájékozódáshoz, a gazdasági struktúra megértéséhez szükséges pozitív ismereteket.”²⁹ Ezek a célkitűzések aktuálisak ma is. A földrajz jelentősége a reform szerint is abban áll, hogy: „a földre mint az emberi élet színhelyére mutat rá.”

Ugyancsak előremutató kezdeményezéseket találunk az alsófokú számtantantánál is, helyesebben a matematikai oktatásban, olyanokat, amelyeknek a kikísérletezése még ma is éppen csak elindult. A tanterv azt írja elő, hogy a gyermek cselekvését és alkotó munkáját „kell a számtantantítás alapjává tenni.” Az új iskola a számtantantítás irányelveinek és módszereinek a megállapításánál „a gyermeklélektan eredményeit, a fejlődést, a számpszichológiát, a munkaiskola elveit s az új társadalmi és gazdasági berendezkedést vette alapul.”³⁰ A gyermek eszerint a számtantantulásnál dolgozik majd számképekkel, agyaggal, pálcikákkal, színes rajzzal stb. A tanulók életkori sajátosságait figyelembe véve a játékos foglalkozásoknak igen nagy jelentőséget tulajdonítottak. Ugyancsak helyes és modern elveket dolgoztak ki az V. osztályos mértantantításnál is, aminek a célja: „a mértani testek és elemeinek oly módon való megtantítása, hogy ezen ismereteket a gyakorlati életben is hasznosítani tudja a tanuló.”

A természetrajz tanításánál is a korszerűség és a tudományosságra törekedtek. Alapvető fontosságot tulajdonítottak a természetrajz tanításánál a szemléltetésnek. A szemléltetésnél is előnyben részesítették a természet közvetlen megfigyelését, és csak szükség esetén szorítottak a preparátumok, a műkészítmények, képek stb. alkalmazására. A tanulóknak fontos feladata volt az önálló megfigyelés és ezekről

²⁷ Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete. 185. l.

²⁸ Szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900—1920. Bp. 1958. Kossuth. 202—203. l.

²⁹ Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete. 113. l.

³⁰ Szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900—1920. Bp. 1958. Kossuth. 218. l.

napló készítése. A tanulóknak kirándulások alkalmából gyűjteni kellett, ásványokat kellett meghatározni, növényeket és állatokat megnevezni és felismerni. A tanításnál a rendszertani szempont helyett a biológiai rendszert helyezték előtérbe. A régi iskolákban éppen a természetrajz tanítása volt a legkorszerűtlenebb, tehát itt nagyon komoly előrelépést jelentett a reform megvalósítása. Ma is e tárgy oktatásánál sikerült a korszerűség követelményének a legjobban megfelelni.

Az elmondottakat röviden összegezve azt kell mondani, hogy a népiskola reformja tartalmában korszerű oktatást akart biztosítani és a módszerekben is kereste a legfejlettebbet, a kor színvonalán állót. Hatalmas ugrást jelentett volna ez a magyar közoktatás történetében. Ma, amikor napirenden van az oktatás korszerűsítése és reformja, látni kell azt, hogy a modern technika és a tudományok állandó fejlődése következtében az oktatás reformálásának és tökéletesítésének szinte folyamatosnak kell lennie. Nyilvánvaló, hogy az oktatás reformja nem lehet egy lezáró aktus, hanem egy folyamatnak kell lennie, amiben természetesen kikristályosodnak bizonyos állandó elemek, de ugyanakkor folyamatosan lépnek be új elemek is. A Tanácsköztársaság a maga idejében a legmodernebbet, a legfejlettebbet igyekezett megvalósítani az oktatás területén, nekünk is ezt kell tenni ma. Azonban nemcsak a követelmények nőnek állandóan, hanem a megvalósítás lehetőségei is egyre jobbak lesznek. Ha a Tanácsköztársaság a maga korlátozott lehetőségei között képes lett volna megvalósítani azokat a nagy célkitűzéseket, amelyekről eddig is beszélünk, akkor ma sokkal inkább képesek vagyunk az előttünk álló követelések teljesítésére. A Tanácsköztársaság intézkedéseiből számunkra ma a legfontosabb, hogy az oktatásnak lépést kell tartania a kor követelményeivel, vagyis korszerűnek kell lennie.

b) *A középiskola reformja*

A 8 osztályos népiskola megteremtésével a Tanácsköztársaság fölöslegessé tette a nyolcosztályos középiskolát és helyette 5 osztályos középiskolát tervezett, ahol majd a humanisztikus műveltség egyeduralmát megszüntetik, nagy figyelmet szentelnek a természettudományok oktatásának és a tanulók gyakorlati képzésének. Az új középiskola a gyakorlati életre kívánta felkészíteni a tanulóit. A középiskola feladata a tanulók tudományos világnézetének a kialakítása. Az első három osztályban az elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítása került előtérbe, a felső két osztályban, a felsőoktatás igényeire való tekintettel — az önálló kutatások is fontos szerepet kaptak volna. Az alsóbb osztályokban szerzett ismeretek rendszerbe foglalását szolgálta volna a szociológia és a filozófia oktatásának a bevezetése a két felsőbb osztályban. Nem mehetünk el megjegyzés nélkül amellett a tény mellett, hogy a világnézeti nevelésnek igen nagy jelentőséget tulajdonítottak a Tanácsköztársaság vezetői, amit jól mutat a 8 osztályos népiskola tanterve is és nem utolsósorban a gimnázium tantervei is. Ezek az intézkedések számunkra is igen tanulságosak, különösen az a törekvés, hogy egységes, általános, rendszerezett világnézet kialakítására törekedtek. Látták, hogy az iskola egyik legfontosabb feladata a tudatos világnézettel rendelkező emberek nevelése, mert ezek fogják a szocializmus érdekébe állítani képességeiket.

Az intézkedéseket, a helyzetből eredően átmeneti jellegűnek szánták, de emellett azon a területen, ahol ennek megvoltak a lehetőségei, végleges jellegű intézkedéseket is hoztak. Nem véletlenül intézkedtek elsőként éppen a történelem oktatásáról. Világosan látták, hogy: „az egész történelmet valóban újra meg kell írni, a történelmi materializmus nézőpontjából rendszerezve, csoportosítva és megítélve a múlt eseményeit.”³¹

³¹ Lukács György: A történelmi materializmus funkcióváltozásai. = Internationale. 1919 júliusi szám.

Nagy gondot fordítottak az általános műveltség emelésére. Bevezették az ingyenes zeneoktatást, felkeltették a tanulók érdeklődését a művészetek iránt, és több lehetőséget biztosítottak a sportolásnak is.

Jelentős szerepet szántak a tanulók önálló munkájának-is. A középiskolai oktatás célját így fogalmazták meg; amit a tanuló megtanul „az alapja legyen gondolkodásának, továbbfejlesztésének, viszont a megszerzés módja olyan legyen, hogy azzal megtanulja az újabb ismeretek megszerzésének az útját.”³² E célkitűzés elérésének az útjait és módjait is igyekeztek meghatározni és az egyes tárgyak oktatásmódszerére konkretizálni.

A korszerű követelményeket figyelembevéve törekedtek megoldani a humán és a természettudományos képzés helyes arányait. A középiskolai tanterv ebben a tekintetben sem volt egyoldalú, megfelelő helyet biztosított az irodalmi, történelmi, társadalmi ismereteknek is. A tantervi javaslatok az élet követelményeit vették figyelembe, és igen mértéktartóak voltak.

A Tanácsköztársaság iskolapolitikáját vizsgálva szólni lehet bizonyos hibás intézkedésekről is. Abból a célból, hogy a diákság legjobbjait is bevonják a szocialista nevelésbe létrehozták a diákbizottságokat, ezek feladata lett volna a diákok fegyelmi és jóléti ügyeinek az intézése. Ez a munka növelte volna a diákság felelősségét is. Sok diákbizottság eredményesen is dolgozott, helyesen együttműködött a tantestületekkel, a legtöbb azonban túllépte hatáskörét, beavatkozott a tantestület belső ügyeibe, zavarta az iskola rendjét és fegyelmét. A Népbiztosság nagy rugalmasságról tett tanúbizonyságot, amikor gyors intézkedéssel megszüntette a diákbizottságok működését.

A legtöbb és nagyon is célzatos támadás a Tanácsköztársaságot az oktatásügyi intézkedései közül azért érte, mert az iskolákba bevezették a nemi felvilágosítást. A Köznevelési Népbiztosság abból indult ki, hogy szakítani kell az álszenteskedő, a valóságot elhallgató régi neveléssel és az ifjúságot ebben a kérdésben is helyesen, tudományosan elő kell készíteni az életre. Az intézkedés maga jó volt, de túlkapások történtek ezen a téren és ezért az intézkedést korainak kell ítélni. Ma már sok kérdést tisztábban látunk, azt pl. hogy a nemi nevelés az általános nevelés része, de még ma sincs teljesen megoldva ez a kérdés. Más jellegű, de következményeiben szintén káros intézkedés volt az osztályozások megszüntetése és az érettségi vizsga eltörlése. Bár az utóbbi szintén olyan kérdés, amely még ma is viták tárgyát képezi. A kérdés eldöntéséhez további kísérletezésekre van szükség. Nem egészen átgondolt intézkedésnek kell tartani az elnevezések, a pedagógusok megszólításának a megváltoztatását is.

A Tanácsköztársaság intézkedéseinek a tanulságait a felszabadulás után figyelembe vették, és a hasonló hibák elkövetésétől ezek a tanulságok megóvták a felszabadulás utáni iskolapolitikát.

c) A felsőoktatás reformja

A Köznevelési Népbiztosság egyetemi oktatók bevonásával azonnal hozzákezdett az egyetemi reform kidolgozásához is. A köznevelésügyi e területének vezetői (Kármán Tódor és Fogarasi Béla) az egyetem gyökeres reformját tartották szükségesnek. A felsőoktatás reformjának legfőbb elvét, „vezérlő eszméjét”, így fogalmazták meg: „A tantervnek, amelyet a népbiztosság most a főiskolák szervezésére kidolgozott, vezető eszméje a szakoktatás és a tudományos kutatómunkára nevelés olyan elhatárolása, hogy egyrészt a fontos specialisták szaknevelése rendszeresen történhessék, másrészt a tudományt művelő és tudósokat képező kollégiumok keretében módjukban legyen a tudomány valódi képviselőinek gond és teher nélkül a szükséges

³² Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reformtervezete. 212. l.

eszközök birtokában művelni és fejleszteni szakmájukat, és egy következő nemzedéket tudományos szellemben nevelni.”³³

A felsőoktatás reformjának a következő főbb feladatokat kellett volna megoldani:

1. Biztosítani a marxista szellemű egyetemi oktatást;
2. Emelni az egyetemi képzés, mindenekelőtt a tudósképzés színvonalát;
3. Az összes főiskolákat meg kellett nyitni a proletárság odavaló rétegei előtt.

Meg kell jegyezni, hogy az egyetemi reform tette lehetővé először Magyarországon, hogy a nők az egyetemek és főiskolák összes fakultásaira beiratkozhattak. Ez a Tanácsköztársaság egyetemi reformjának jelentős eredménye. Tudni kell, hogy ekkor járhattak először nők a műegyetemre is. A nők egyetemre való bejutásáról szóló intézkedés mélységesen demokratikus volt. Hogy mekkora ellenállást kellett leküzdeni azt jól mutatja egy 1917. XI. 9-én kelt egyetemi fölterjesztés, amelyben a következők olvashatók: „A nőhallgatókra vonatkozó korlátozó intézkedések a bölcsészeti karon továbbra is fenntartandók.” A kari bizottság ülésén csak Beke Manó egyetemi tanár foglalt állást ez ellen a fölterjesztés ellen. A felterjesztők az egyetemi oktatás „komolyságát”, „eredményességét”, és „tudományos” színvonalát féltették a nőhallgatóktól.³⁴ A nőhallgatók felvétele ellen ilyen indokokat soroltak föl: a nők alkatuknál fogva komoly munkára alkalmatlanok, mert képtelenek absztrahálni, rendszerezni, objektívek lenni stb. A tananyagot csak bemagolni képesek és a vizsgákon úgy beszélnek mint a fonográf. Nem kívánjuk elemezni ezen antidemokratikus és elavult nézeteket, inkább csak azt jegyezzük meg, hogy a Tanácsköztársaság nemcsak a nőhallgatóknak tette lehetővé az egyetemekre való beiratkozást, hanem kinevezte az első nő egyetemi oktatót Götz Irén személyében. Götz elméleti kémiát tanított a Természettudományi Karon.

Megkezdtek a pedagógusképzés új rendszerének a kidolgozását is. A tanítók régi követelését figyelembe véve, elvileg állást foglaltak a felsőfokú tanítóképzés bevezetése mellett, amit a felszabadulás után is csak jelentős idő elteltével tudtunk megvalósítani, pedig a követelmények ezt már korábban is indokoltá tették volna. Az új felsőoktatási intézet részére megfelelő ütemben folytak a részletes tanterv kidolgozásának a munkálatai is. Ennek megfelelően az 1919–20-as tanévben a tanítóképző első osztályát nem kívánták megnyitni, viszont átmeneti intézkedésként megkezdtek az V. osztályok szervezését, aminek az elvégzését a tanítói állás elnyerésének a feltételévé tették.³⁵ A tanítóképzés új rendszerének a bevezetésig is jelentős reformokat léptettek életbe.

A népbiztosság egyszerűsítette a középiskolai tanári vizsgák rendszerét is.

A felsőoktatásban egy sor átmeneti intézkedést is foganatosítottak. A jogi fakultáson ideiglenesen beszüntették az oktatást, mert ezeken az oktatás szelleme annyira reakciós volt, hogy teljesen át kellett szervezni. Ugyancsak megszüntették a hittudományi fakultásokat azzal, hogy az egyházaknak jogukban volt azokat papjaik képzésére saját költségükön továbbra is fenntartani.

Sok új egyetemi tanárt neveztek ki, olyanokat, akik tudásuk révén erre rászolgáltak, de haladó nézeteik miatt eddig nem oktathattak, ugyanakkor elbocsátották azokat, akik nem tudományos érdemek alapján működtek az egyetemen. A kinevezéseknél nemcsak a marxista tudósokat vették figyelembe, hanem más haladó szellemű tudósokat is, akiket a régi rend éppen e nézeteik miatt mellőzött. A kinevezett tudósok között olyanok voltak, akik később az ellenforradalom miatt emigrációba kényszer-

³³ Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről. Bp. 1919. 27. l.

³⁴ ELTE Levéltár. 351/1917/18.

³⁵ Vörös Újság. 1919. július 28. sz.

rültek, de külföldön is jelentős eredményeket értek el. Ilyenek voltak Varjas Sándor, aki később elsőként írt marxista szellemű filozófiatörténetet és ismert filozófusként működött a Szovjetunióban, vagy Hevesy György fizikus—kémikus, aki később Nobel-díjat is kapott kiemelkedő munkásságáért, vagy Kármán Tódor, aki egy sor egyetem tiszteletbeli tagja lett, de nem utolsósorban Babits Mihály és mások.

Az oktatásügy vezetői látták, hogy milyen jelentős feladatok állnak előttük a tudomány fejlesztése és népszerűsítése terén is. Ezek eddig igen elhanyagolt területek voltak. „Égető szükség van — írta Fogarasi Béla — tudományos standard irodalomra valamennyi tudományszakból. Nincsenek a mai tudomány színvonalán álló főiskolai tankönyveink, általános tájékoztató munkáink.”³⁶ A feladat megoldását elősegítő célból létrehozták a „Közügyi Népbiztosság tudományos csoportját.” Ez a csoport a tankönyvek készítésén kívül feladatként kapta a „modern tudomány legfontosabb műveinek a lefordítását.”³⁷ Hogy a tankönyvkérdés milyen fontos volt, az is mutatja, hogy a diákoknak állandó harcot kellett folytatni, mert a régi szisztémában csak uzsorásokon keresztül tudták beszerezni a szükséges tankönyveket. Ezért most az egyetem megnyitása után azonnal rendeletileg szabályozták a jegyzet- és tankönyvkiadást és a velük való kereskedést is. Az volt a cél, hogy az egyetemi hallgatókat olcsó és magas színvonalú tankönyvekkel lássák el.

Tehát a felsőoktatás területén is jelentős munka folyt, az erőket pedig igyekeztek úgy csoportosítani, hogy a lehető legeredményesebb lehessen a munka. Azzal, hogy megszüntették a magas tandíjakat, a főiskolák kapuit megnyitották a dolgozók gyermekei számára is, a régi rend ugyanis a magas tandíjakkal távol tudta tartani a dolgozókat az egyetemektől.

Röviden foglalkozunk az egyetemi diákság problémáival is. A haladó szellemű egyetemi hallgatók között már 1908-tól kezdve működött a Galilei-kör. Célja volt az egyetemen a szabad, tudományos gondolkodás és kutatás megvédése, a társadalom-tudományokkal való foglalkozás, a szegénysorú hallgatók szociális problémáinak a felkutatása, a demokratikus eszmék hirdetése az egyetem falain kívül is. Tagjai közül később sokan beléptek a MKP-be, aktívan részt vettek a Tanácsköztársaság kulturális és politikai munkálataiban. Ez a mozgalom igen jelentős szerepet játszott a szocialista diákmozgalomban és az egyetem szellemi életének a formálásában.

A Tanácsköztársaság nagyszabású népművelési munkába is fogott, az egyik röpirat, amely a diákokat arra szólította fel, hogy nagy számban vegyenek részt a népművelési munkában, így ír: „Még mindig proletárok milliói, főleg a földműves szegények nem tudnak sem írni, sem olvasni. Diákelvtársak — jelentkeztek minél nagyobb számban, hogy ebben a nagy oktatómunkában részt vegyetek. Csak azok jelentkezzenek, akik belső meggyőződésből hirdetik az új tanokat.”³⁸

Az elmondottak alapján állíthatjuk, hogy a Tanácsköztársaság idején jelentős munka folyt az oktatás és a népművelés minden területén.

4 A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG OKTATÁSÜGYI INTÉZKEDÉSEINEK LEGFONTOSABB TANULSÁGAI

A negyedszázados ellenforradalom idején elhallgatták, vagy elferdítették az első magyar proletárdiktatúra kulturális tevékenységét és eredményeit. Ez természetes és magától értődő is volt. Sokkal kevésbé érthető viszont, hogy a felszabadulás után csupán néhány kisebb cikk és jelentéktelen dokumentum publikációja történt meg e

³⁶ A Magyar Tanácsköztársaság 1919. Bp. 1949. Szikra. 161. l.

³⁷ Uo. 162. l.

³⁸ Uo. 170. l.

témakörből, pedig az egész Tanácsköztársaság tevékenységét ismertetve nem kétséges, hogy a legtöbbet éppen ezen a területen sikerült megvalósítani. 1956 után azonban megindult az érdemi foglalkozás ezekkel a kérdésekkel is.

A történelmi eseményeket a történelmi távlat egyre világosabbá és egyre érthetőbbé is teszi. Így vagyunk a Tanácsköztársaság eseményeivel is. A múlt eseményeiből a tanulságok levonása mindenkor hasznos a jelen számára is. A feladat persze korántsem lehet az, hogy a jelen szintjéről elmarasztaljuk az akkori intézkedéseket vagy azok korabeli értelmét, és jelentőségét úgy magyarázzuk, hogy azok mai intézkedések helyességét bizonyító argumentumokká váljanak. Világos, hogy mai közoktatásunk fejlettebb, mint a Tanácsköztársaság tervezte szint, de az is nyilvánvaló, hogy mai közoktatásunk, a dolog természetéből eredően olyan szintről indult el, amely nagyjából megfelelt a Tanácsköztársaság idején meglevő szintnek. Így a felszabadulás utáni időkben feltétlenül adódtak volna olyan érintkezési pontok, amelyeknek az egybevetése hasznos tanulságokkal szolgált volna.

Közvetlen tanulságok levonása jelenleg már nem lehetséges, mert most más feladatok állnak oktatásügyünk előtt, mint amelyek akkor álltak. De vannak a Tanácsköztársaság intézkedéseinek olyan általános vonásai, amelyek általánosságuk révén ma is érvényesek és időszerűek. Ilyen mindenekelőtt a korszerűsésre való törekvés igénye. A korszerűség fogalma természetesen csak általánosságokban azonos az 50 év előtti fogalmával, de konkrétan már eltér attól. Az magától értetődik, hogy a népoktatásnak olyannak kell lennie, hogy az harmonizáljon azokkal a követelményekkel, amelyeket a mai élet, a termelés, a tudomány mai szintje támaszt. Ebből a célból szükséges a különböző szakmák számára a gyakorlati oktatás széles láncolata.

A matematika behatolása a tudományok különböző területeire pl. azt mutatja, hogy a matematikus képzést nagyon sok területen célszerű a mai közvetlen követelményeknél magasabb szinten végezni, mert látható, hogy ezen a téren a követelmények állandóan nőnek. A korszerűség követelményének tehát az intézkedések konkrét szintjén nem könnyű megfelelni. Úgy látszik, hogy ma olyan korszakban élünk, amikor módszertani szempontból egy elvi fordulat elvégzésének a feladata érlelődik az iskolapedagógiában. E követelmény egyre jobban kirajzolódik, de konkretizálásához még sok részkutatásra, részprobléma tisztázására van szükség. Ismeretes, hogy napjainkban a pszichológia, a pedagógiai pszichológia is, óriási ütemben fejlődik, aminek következtében újra kell értékelni a pedagógia és pszichológia viszonyát is, de sok régi pedagógiai elvet is. Ha korábban a helyzet az volt, hogy a pedagógia megfogalmazta a maga elveit és a pszichológia ezeket igyekezett alátámasztani, akkor ma a pszichológia egyre önállóbb tudománnyá válik, ami ezt az egyoldalúságot elavulttá teszi. A pedagógiai-pszichológia alapvető feladata abban rejlik, hogy megelőzze a pedagógia kutatásokat, azokból a lehetőségekből kiindulva, amelyeket az általános pszichológia mai eredményei biztosítanak számára, másrészt azoknak a pszichológiai problémáknak az önálló megoldásából, amelyek az oktatás és a nevelés terén keletkeznek. Ez a feltétele, hogy az oktatás módszertana is megfeleljen a korszerűség követelményeinek, amelyeknek ma sokkal nehezebb megfelelni, mint 50 évvel ezelőtt, de aminek a megoldása még fontosabb, mint akkor volt. A Tanácsköztársaság idején is abból indultak ki, hogy az iskolának az életre kell nevelnie, és ma is ez a cél. Az is bizonyos, hogy a problémák ma másként vetődnek fel mint akkor. Ma már sokkal világosabban látjuk, hogy azoknak a tudományoknak a feladatköre, amelyeket ki kell dolgozni annak érdekében, hogy sikeresen átépíthessük a népoktatás rendszerét a mai és a közeli követelményeknek megfelelően, a következő: tisztázni kell, hogy az ismeretek milyen szintje és összessége szükséges az egyes szakmák specialistáinak.

A korszerűség követelményének csak akkor felelhet meg a közoktatás, ha a problémák megoldásában együtt dolgozik az irányító szerv a pedagógiai tudományos intézetekkel, a Tudományos Akadémia megfelelő szerveivel, amelyek rendszeresen foglalkoznak az oktatás átszervezésével az élet, a gyakorlat követelményei alapján. A legfontosabb feladat az ismeretek állandó rendszerezése és az oktatási rendszer új tanterveinek az állandó és folyamatos tökéletesítése. El kell érni, hogy az oktatás eredményeként önállóan gondolkodó nemzedékek nevelődjenek.

A Tanácsköztársaság idején a közoktatásügy vezetői helyesen nagy súlyt helyeztek az ifjúság internacionalista szellemű nevelésére. Ez a sovinszta szellemű nevelés után szinte üdítően hatott az egyébként is soknemzetiségű országban. Akkor még nem értették meg, ahogyan Fogarasi Béla írja: „hogy a proletárinternacionalizmus és az igazi haladó szellemű, demokratikus patriotizmus egymásra utalnak, egymást kiegészítik, egységet alkotnak.”³⁹

Minden tekintetben nemes célkitűzés volt a közösségi nevelés, a közösségi ember-típus kialakításának a szándéka. Az erkölcsi nevelés kérdései jelentős helyet foglaltak el a reformintézkedésekben. Helyesen látták, hogy az erkölcsöt nem oktatni kell, hanem „ennek minden tárgyon végigvonuló princípiumnak kell lennie.”⁴⁰ Az erkölcsi nevelés jelentős tartalmát a közösségi nevelés alkotta volna, nagy súlyt helyeztek volna benne a munkaerkölcsre. Az erkölcsi nevelés célja a szocializmus ügyét híven szolgáló embertípus kialakítása. Az erkölcsi nevelés ezzel valóban, reális és életszerű problémákkal telítődött volna meg. A társadalmi ember, a társadalom és az egyén érdekeit helyesen látó és értelmező ember nevelése ma is legfontosabb feladata iskolai nevelésünknek.

A nevelés nagy és bonyolult feladatába a Tanácsköztársaság igyekezett a legszélesebb erőket bevonni. Következetes célkitűzés volt a családi és iskolai nevelés egységének a megteremtése. Olyan intézkedéseket hoztak, amelyeknek a célja volt az iskola és a család közelebb hozása egymáshoz. Jól látták, hogy a sikerebb és eredményesebb nevelés és oktatás csak úgy érhető el, ha a családi nevelés harmonizál az iskolai neveléssel.

Végeredményben egy következetesen szocialista oktatási rendszer körvonalait látjuk magunk előtt. Az intézkedések ebben az irányban harmonikus, egységes egészet alkotnak. Megvalósításuk lehetővé tette volna egy magaskultúrájú nemzedék nevelését és azt, hogy az oktatás és a nevelés a legnagyobb mértékben szolgálta volna a társadalmi szükségleteket. Az egész reform sarkpontja volt az iskolának az étellel, mégpedig a szocialista étellel való összekapcsolása.

A Tanácsköztársaságnak rengeteg nehézséggel kellett megküzdenie, a háború utáni gazdasági kimerültség, a nyomor enyhítésével, a háborús károk és sebek gyógyításával stb. „De minden nehézség között és minden fogyatékossága ellenére: a forradalom egész ideje alatt nap-nap megszakítatlanul folyt a kulturális munka, folyt a harc egy új kultúráért, igazi magyar kultúráért, amelynek semmi köze a kiváltságosok, a tehetségtelen törtető és tudatlanok reakciós kultúrájához, amely egyes-egyedül a dolgozók szabad, haladó szellemű, demokratikus kultúrája.”⁴¹

³⁹ Fogarasi Béla: A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. = Társadalmi Szemle. 1949. 3—4. sz. 213. l.

⁴⁰ Vörös Újság. 1919. május 14. sz.

⁴¹ Fogarasi Béla: A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. = Társadalmi Szemle. 1949. 3—4. sz. 213. l.

ВЫВОДЫ ДЕЛ ОБРАЗОВАНИЙ ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

(РЕЗЮМЕ)

Положение дела образования перед Советской Республикой во Венгрии. Самые важные мероприятия Советской Республики в области образования. Реформы Советской Республики в школах. Реформы народной школы Реформы средней школы. Реформы высшего образования. Самые важные выводы дел образований Советской Республики.